

ЭЛЖЕРНОНГО АРНАЛГАН ГҮЛДӨР (Аңгеме)

1959-жыл

Дэниэл КИЗ

Которгон: Азат Жапарбек уулу

ЭЛЖЕРНОНГО АРНАЛГАН ГҮЛДӨР (Flowers for Algernon) – Дэниел Кизге таандык илимий-фантастикалык чыгарма. Алгач 1959-жылы “Fantasy & Science Fiction”(Фэнтези жана илимий-фантастика) журналынын апрель айындагы басылмасында жарык көргөн. 1960-жылы эң мыкты илимий-фантастикалык аңгеме болуп табылып, “Хьюго” сыйлыгына татыган. Кийинчерээк Дэниел Киз аңгемени ошол эле аталыш менен роман түрүндө жарыялап, эң мыкты роман катарында 1966-жылы “Небьюла” сыйлыгын алган.

Аннотация

Аңгеме акылы кем, жашы кырктарга таяп калган Чарли Гордондун жашоо-турмушун, туш болгон тагдырын сүрөттөйт. Ошондой эле, чыгарманын кээ бир бөлүмдөрү атайын орфографиялык каталар(!) менен жазылган. Бул табышмак аңгеменин ичинде катылган. Чыгарма англис тилинен которулду.

гүндөлүк малымдама-1

5-март, 1965

Др. Штраус бүгүнтөн мага нени ойлонуп айланамда нелер болуп атканын бардыгын жазып тур деди. негекенин билвейм бирок бул аявай маанилү дейт. балким алар мени тандап алышат. гим билет бирок мени тандап алышса аявай сонун болмок. Мисс Кинниан балким алар мени акылдуу кылып гоюшу мүмкүн деди. мен акылдуу болгум гелет. менин атым Чарли Гордон. мен 37 жаштамын. эки жума мурун туулган гүнүм болчу. бүгүнчөлүк болду го дейм, башыма башка эштеке деле гелбей галды.

гүндөлүк малымдама-2

6-март

бүгүн тест болду. өтпөй галдым окшойт. эми аларга герегим тийбей галды го. ал мындайча болду. атайын бөлмөгө гирип барсам колунда сыя төгүлгөн ак барактарды гармап бир жаш гиши отурган экен. Ал Чарли не көрүп турасың айтчы дегенде чочуп геттим. Чөнтөгүмдө жүргөн тумарды кармалап отуруп галдым. Мен гичинекей гезимде мектепте дайыма эле сынактарды жакшы жаза албай калчумун.

Кагазга сыя төгүлүп калган го дедим акырын. Ова дегенинде бираз да болсо жеңилдей түштүм. Бүттү го деп ордуман туруп баратсам токтотуп калды. Жок Чарли сынак бүтө элек ордуңа отура тур деди. Андан гийин не болгонун деле анча эстей алвайтам бирок жанагы сыя төгүлгөн баракта дагы не гөрүп турасың деп атса герек эле. Карап эштеке гөрө албай гойдум. Ошондо ал мага гээ бирөөлөр ушул сыядан ар гандай элестерди гөрүшөт девайтты. Бирок мен гөрө албай гойдум. Аявай аракет гылдым. Тигил баракты жакын

кармап бир карап, алыс кармап да карап гөрдүм. Гөз айнегимди эстей галып издей баштадым. Негизи гөз айнекти киного барганда же телевизор гөрүп жатканда эле тагынам. Чөнтөгүмдөкөн. Тагына галып кана берсеңз баракты, мына азыр не сүрөткенин таап берем дедим.

Канча аракет гылсам да сыядан башка эштеке гөрөлбай гойдум. Балким гөз айнегим эскирип калган го. Муну угуп тиги жаш жигит өзүнүн дептерине бир нерселерди жаза баштады. Сынактан өтө албай галдым окшойт деп коркуп гетип сыя баракка аявай кооз болуп төгүлүп калыптыр дей салдым. Жок жооп дагыле туурамес болуп галды. Өкүнгөнсүп башын чайкады. Кайра гарап гөрөйүнчү деп жалына баштадым айлам геткенде. Балким дагы бираз уакыт берсеңер таап алармын мен негизи башкаларга караганда бираз жайыраакмын. Мисс Кинниандын классында да жай окугандардын арасындадем. Бирок мен аявай аракет кылам.

Мейли деп башкача тартылган экинчи баракты берди. Анда эки түрдүү сыя бар болчу бирөө кызыл бирөө гөк.

Жаш жигит жакшы гиши экен. Мисс Киннианга окшоп жай сүйлөп жатты. Колундагы сыя төгүлгөн баракты көргөзүп бул толук эмес элестерди берген сүрөттөр. Ар гим ар гандай сүрөттөрдү гөрөт деп түшүндүрүп берди. Роршахтын тести дейт го некенин түшүнгөн жокмун. Кана гайагында деп сурадым айлам гетип. Ойлонуп гөрчү деди. Ойлонуп отуруп сыянын издери десем да андаймескен. Дагы жакшыраак ойлончу балким бир нерсенин элеси гөрүнүп калар. Гөзүмдү жуумп бир топко чейин элестетип гөргөнгө аракет жасадым. Эштеке дей албай гойдум. Тиги өйдө туруп чыгып кетти. Роршахтын тестинен өтпөй галдым окшойт.

гүндөлүк малымдама-3

7-март

Др. Штраус менен Др.Немур гечеги тесттен эштеке деле болбойт дешти. Тиги сыяны мен төккөнүмдө балким не гөрүнүп турганын айтып бермекмин да. Алар балким сени тандап алабыз деватышат. Негизи Мисс Кинниан бизге окуу жана тамга үйрөнүү гитептерин эле берчү. Ал бизден бир да жолу тест алганмес дедим. Мисс Кинниан аларга мен класста жакшы окуучу кенимди айтыптыр. Аявай аракет гылат гөп нерсени үйрөнгүсү гелет дептир. Алар менден чоңдордун кечки мектебине кантип гелип калдың Кантип таптың деп сурашты. Элдерден сурагам сүйлөгөндү окуганды кайдан үрөнсөм болот десем бирөө каяка барышымды айтып берди деп жооп бердим. А үйрөнүп алып не гыласың деп сурашканда көптөн бери акылдуу болгум гелип жүрөм. Караңгы болгум келбейт. Бирок окуу аявай кыйын экен десем алар мага азырынча кыйыныраак болот. Кийинчерек жеңил болуп калат дешти. Мен барына макулмун. Мисс Кинниан мага түшүндүрүп берген. Бир жерим ооруйт деп коркпойм.

Андан гийин гечеги тесттен да жаман тесттер болду. Жакшынакай бир эже гирип гелип түшүндүрө баштады. Гүндөлүгүмө жазып алайынчы деп тамгалатып кайра сурап жазып алдым. ТЕМАТИКАЛЫК АППЕРЦЕПТИКАЛЫК ТЕСТ экен. Биринчи эки сөздүн маанисин билбесем да тест деген сөз мага таныш. Аны өтпөй галсаң жаман баа алып каласың. Сүрөттөр болгончун мага оңой сыяктуу гөрүндү. Бирок не гөрүп турганымды айтып гирсем эле токтотуп салды. Адашып геттим. Гечеги жигит сыя төгүлгөн баракта не гөрсөн ошону айтып бер деген десем андай эмес дейт. Сүрөттөгү гишилерди гарап туруп окуяларды айтып бер дейт. Тааныбаган гишилер жөнүндө гантип айтып берем. гантип калп айтам. Мен калп айткым гелбейт. Калп айтсам эле кармалып гала берем дедим айлам гетип.

Ал болсо тиги Роршахтын тести менен бул тест адамдын мүнөзүн аныктоого жардам берет дейт. Аявай гүлгүм гелди. Ууртумду араң жыйып кантип эле кагазга төгүлгөн сыядан жана ушу сүрөттөн адамды аныктай каласыңар деп сурадым. Гөңүлү түшкөнсүп отуруп калды. Сүрөттөрдү болсо нары алып салды. Тажап геттим. Ушу да тестпи. Мунусунан да өтпөй галдым окшойт.

Андан гийин ак халат кийген кишилер гелип оорукананын башка жагына алпарышты. Ал жакта ойноочу жер бар эле. Чычкан менен жарышуучу жайга окшоп гетти. Чычкандын аты Элжернон экен. Апакай Элжернон ошол жердеги гөп бурулушу менен бурчтары бар кутунун ичинде болчу. Ак халатчандар мага калем менен толтура каршы-терши чийиндери бар баракты кармата салышты. Бир жагында СТАРТ а башка жагында ФИНИШ деп жазылып туруптур. Гөрсө муну лабиринт деп аташат экен. Элжернон экөөбүздүкү окшош дешти. Бирок кантип эле андай болсун. Меники барака чийилген а Элжернондуку болсо баары жука тактайдан ар жагы тосулуп жасалып турган болчу. Бирок мен аларга эчтеке деген жокмун. Аныс деле сураганга увакыт деле жок болчу. Жарыш башталып калды.

Ары жакта бир гиши колундагы саатын гарап турган эле. Аны гарап алып менин кыжырым гелип кетти. Карабаганга аракет гылдым.

Он чакты жолу лабиринттин кевир жерлерин өзгөртүп жарыштырып гөрүштү. Тигил тесттерден да жаман болду. Аявай жаман болуп геттим. Элжернонду бир да жолу ута албай гойдум. Чычкан да акылдуу болот деп ойлогонмесмин. Балким Элжернон аппак болгонунан го. Ак чычкандар башкаларга караганда акылдуурак болот окшойт.

гүндөлүк малымдама-4

8-март

Мени тандап алышты!!! Аявай толкунданып турам. Др Немур менен Др. Штраус башында талаша гетишкен болчу. Др Штраус менен Др Немурдун бөлмөсүнө гирип бардык. Др Немур мени тандап алышканына дагыле кабатыр болуп турган экен. Др Штраус болсо Мисс Кинниан мени класстагы эң алдыңкы окуучу гатары сунуштаганын айтты. Мисс Киннианды жакшы гөрөм ал өтө акылдуу мугалим. Ал мага аявай жакшы мүмкүнчүлүк гелип атканын айтты. Экспериментке катышуу үчүн аявай окушум гереккен. Өмүрүмдүн аягына чейин акылдуу боюнча каламбы ал да белгисиз кен бирок мындай мүмкүнчүлүк ар кимгеле тие бербейт. Ошончүн Мисс Кинниан аператсыйа кылышат дегенде корксом да макул болдум. Коркпо Чарли сен аявай аракетчилсиң ошончүн баарынан мурун сен гана татыктуусуң деп айтты Мисс Кинниан.

Ошончүн др Штраус менен Др Немур бири-бири менен талашып атканда коркуп кеттим. Анан Др штраус тигиге бир нерсе айтты. Менин мативатсыйам бар экен. Муну билчүмесмин. Угувалып сүйүнүп калдым. Ай кюсу 68 болгондордо андай нерсе боло бербейткен. Некенин да гайдан алганымды да билвейм. Элжернондун да мативатсыйасы бар экен. лабиринттин аягына жегенге сыр коюп коюшаткен. бирок мен сырды анча деле жактыра бербейм да. Ошончүн чын эле менде мативатсия бар болду бекен деп жооп тавалбай кыйналдым.

Тигилер сүйлөшүп атканда кебир сөздөрүн түшүнгөн жокмун. Ошончүн кебир жерин дептериме жазывалдым.

Др штраус Др немурга Чарли сиз ойлогон сиз күтүп жүргөн интелект** (не деген сөз экенин жакшы угалбай галдым) супермендерден эмес экенин билип турам деп сүйлөй баштады. Бирок мынчалык төмөнкү интелект** деңгелдеги гишилердин гөвүнчөсү башкалардан

чоочурк** түнт болушат. Алар гөвүнчө айлана чөйрөгө кайдыг** болуп көв учурда сүйлөшө албайсың. Чарлинин кулк мүнөзү жайында биз не десек каршылык гөрсөтпөй кызыгуу менен кабыл алыватат.

Др немур анда бул эксперимент биз үчүн дүйнөдө эң алгачкы жолу адам баласын хирургийалык жол менен акылын оңдоого болорун тастыктайт муну эсивизден чыгарбашывыз герек деп айтты.

Др штраусс оа айтканыңызда калет жок деди. Карасаңызчы мына башкалардан акыл деңгели канчалык төмөн болуп туруп окуганды жазганды үйрөнүп алганын. Бул аявай чоң жетишк** да тууравы. Бул экөвүз эч кимден жардам суравай туруп Эйнштейндин теориясын үйрөнгөндөй эле оор девойлойм.

Алардын сөздөрүн толугу менен түшүнгөн жокмун аявай бат сүйлөшүп жатышкан. Др немур мага каршы болуп др штраус болсо мени колдоватты окшойт.

Анан Др немур башын ийкеп мейли сиздики туура чыгып галар деп койду. Мейли Чарлини колдонуп гөрөлү. Мен ошондо аявай толкунданып геттим. Ордуман тура галып колун кармай галдым. Сиз мага ушундай мүмкүнчүлүктү бериватканыңыз үчүн рахмат аявай чоң рахмат девайттым. Чын жүрөктөн. Аператсийадан кийин акылдуу болууга аявай аракет кылам. Көрөсүз го...

гүндөлүк малымдама-5

10-март

Коркуватам. Биякта иштеген эжелер жана менден ар гандай сынактарды алгандар мага таттуу паттуу ала келишиптир. мага ийгилик каалашты. Буйурса бары жакшы болот.

Др штраустан аператсийадан гийин Элжернонду жеңе аламбы деп сурам гөрө жатарбыз деп койду. Буйурса аператсийа жакшы өтсө ушу чычкандын акесин таанытам го. Мен да акылдуу боло алам. Балким андан да акылдуу болуп калармын ким билет. Жакшы окуп сөздөрдү туура жазганды үйрөнөм. Анан дагы башка толтура нерселерди үйрөнүп тиги гишилердей болуп калам. Мен башкалардай эле акылдуу болгум гелет. Буйурса бул аператсийа жакшы бүтүп ушу бойдон калса тигилер дүйнөдөгү башка гишилерди да акылдуу кылып койушар.

Күндөлүк маалымдама-6

15-март

Эш жерим деле оруган жок. Балким мен уктап жатканда оругандыр. Бүгүн менин башым менен гөздөрүмө оролгон бинтти алып салышты. Эми мен болгон нерселерди күндөлүгүмө жаза берсем болот. Др Немур менин мурунку жазгандарымды окуп чыкканкен. Күндөлүк жана маалымдама деген сөздөрдү туура мес жазыпсың деп мага туура жазылышын гөрсөтүп берди. Гөрсө айтылышы менен жазылышы башкача болот турбайбы. Эми буларды мен эстеп калышым герек.

Гөп нерсени эстеп кала алмайтам. Др Штраусс айланада болуваткандарды айтыперүү оңой эле дейт. Бирок сен ошол болуп жаткан нерселер жөнүндө ойлоруңду көбүрөөк жазышың герек деди. Кантип ойлойм десем аракет жаса деп койду. Гөзүмө бинт оролуп жатканымда көп нерсени ойлонгонго аракет жасаган болчум. Эштеке болгон жок. Нени ойлонорумду билвейтам. Балким да бир жолу кантип ойлонуш герек деп сурам жакшырак түшүндүрүп берер. Мен эми акылдуу боло башташым герек да. Акылдуулар не жөнүндө

ойлонушат болду кен. Же алар жөнлө бир нерсе ойлоп таап айтып коюшавы. Жок дегенде ошенте алсам деле жакшы болмок.

Күндөлүк маалымдама-7

19-март

Эч кандай өзгөрүү деле жок. Толтура сынактарды да берип гөрдүм, Элжернон менен жарышып да гөрдүм. Элжернонду жаман гөрө баштадым. Дайыма эле утула беремби. Др Штраус болсо дайыма ойноп турушуң керек дейт. Бул тесттерди гайра-гайра алып турушу керек экен. Жанагы сыя тести дагы кызыктай. Бала менен кыздын сүрөтүн го тартканды жакшы көрөм бирок алар жөнүндө калп айта албайм да...

Гөп ойлоно галам деп башым ооруп кетти. Мен Др.Штраусту жардам берет го деп жүрсөм анткен жок. Андан дагы нени ойлонош керек экенин да же болбосо гачан акылдуу болуп кетеримди да айтпай атат. Мисс Кинниан да гелбей гойду. Мынттип күндөлүк жазгандан да тажай баштадым. Гөкмээлик...

Күндөлүк маалымдама-8

23-март

Мурун иштеп жүргөн заводко гайра бардым. Тигилер жумушуңа кайта бергениң туура болот го деп айтышты. Бирок аператсияны неге жасатканымды эч кимге айтпашым керек. Анан ооруканага ар гүнү гечке маал жумуштан бошогондо бир саатка барып турушум керек экен. акылдуу болууга кылган аракетим үчүн айлык төлөп турушмай болду.

Жумушту жана ал жактагы достор менен өткөргөн гүндөрдү аявай сагынган экеним. Ошончүн жумушка баратканыма сүйүнүп турдум.

Др Штраус жазууну токтотпо деп айтты. Бирок гүнүгө эмес бир нерсени ойлонгондо же болбосо өтө маанилүү бир нерсени эстегенде гана жазып тур дейт. Үмүтүңдү үзбө баардыгына убакыт керек бат эле боло галбайт деп айтты. Элжернон деле акылы үч эсе көбөйгүчө арадан көп убакыт өткөн болчу. Гөрсө элжернон мени ошончүн ута берчү тура. Ал дагы аператсия болгон экен да. Жеңилдеп калбадымбы аз да болсо. Буйурса лабиринтти чычкандан үч эсе бат аягына чыгара алам деп ойлойм. Бир гүнү Элжернонду утам го. Жыргайм да ошондо. Бирок азырынча Элжернон гөпкө чейин акылдуу бойдон галчудай болуп турат.

25-март

(Мындан кийин Күндөлүк маалымдама деп жазуулардын башына жазбай деле гойсом болот экен. Др Немурга ар бир жумада окусун деп тапшырып атканда башына жазылган гүнүн белгилеп сыртына гана Күндөлүк маалымдама деп гойсом жетет экен. убакыт текке кетпейт эми)

Жумуш аявай сонун болду. Эй балдар карагылачы Чарлинин башын тешип ичине мээ салып коюшкан го ыя деди Джо Карп каткырып. Мен аларга баарын айтып салайын деп барып Др Немурдун жок айтпа дегенин эстеп кеттим. Френк Рейли болсо Кана Чарли аракет кылып эстеп гөрбөйсүңбү балким не болгонун эстей кетерсиң деди. Мен да каткырывийдим. Алар мени жакшы гөрүшөт мына менин чыныгы досторум.

Гээде бирөөлөр эй карагылачы Джо менен Френк же болбосо Джорж Чарлини мазактап атышат го деп калышат. Неге антишерин түшүнбөйм бирок алар дайыма каткыра беришет. Бүгүн эртең менен биздин жумушта иштеген Эмос Борг деген гиши мен жөнүндө бир нерсе деди. Ал гиши биздин чыгаргандарыбызды элге жеткирип иштеген Эрни деген

балага тийишти окшойт. Эрни бир баштыкты жоготуп алыптыр. Ошондо Эмос тигиге ой кокуй ай сен да Чарлиге окшоп калгансың го деп гечке каткырды. Неге минтип айтканын түшүнгөн жокмун. Тиги мага окшошуп калгыдай мурда мен баштык жоготуп көргөнмесмин да...

28-март

Гечке маал Др Штраусс гелип неге гелбей тасың деп сурады. Гелип турушуң керек ко дейт. Мен болсо Элжернон менен жарышкым гелбей калды дедим. Ал болсо жарышкың гелбесе да гелип турушуң керек деди. Ал мага телевизорго окшош бир нерсе ала гелиптир. бирок аны белекке эмес убактылуу гана мага бериваткан экен. Уктаарда гүйгүзүп кой дейт. Тамашалап аткан жоксузбу неге аны уктаган атканда гүйгүзүп коюшум керек деп сурадым. Ушундай да болмок беле. Тиги болсо эгер сен чындап акылдуу болгуң гелсе анда мен айтканды так аткарышың керек деди. Эх мен эми акылдуу боло албай галдым го десем колун ийниме гойуп Чарли сага акыл гире баштады бирок сен аны азырынча байкай элексиң деп айтты. Сен муну бир убакка чейин байкабашың мүмкүн. Жөн эле менин гөңүлүмдү калтырбайын деп атты окшойт. Анткени мага акыл киргендей деле болгон жок. Гантип сезбей калайын.

Ии баса унтуп калган турбаймбы. Мисс Кинниандын сабагына гачан барсам болот деп сурадым. Ал болсо мындан гийин аяака барбайсың дейт. Жакында Мисс Кинниан өзү атайын мени окутканы ооруканага гелип турат экен. мен аператсияга кирерде келбей койгонуна таарынып калгам. Бирок мен аны жакшы гөрөм балким кайра достошуп гетербиз аны менен.

29-март

Тиги жинди телевизор уктатпай гойду мени. Кулагыма түнү бою ар гайсыны каңкылдап атса гантип уктамак элем. Андан дагы жиндидей болгон сүрөттөрүчү. Өххх. Ойгоо туруп не айтып жатканын түшүнбөгөндөн гийин уктап атканда гантип түшүнөм дейм да.

Др Штраус баары жайында дейт. Сенин мээң акырындап гее бир нерселерди үйрөнүп атат дейт. Гийинчереек Мисс Кинниандан сабак алганы ооруканага барганда аявай жардам берет деди(и баса ал оорукана эмес эле лаборатория экен). мага баары табышмактай сезилип атат. Уктап атып акылдуу болуп гетсең анда мектепке барып не азап дейм да. Бул фантастика го. Мен мурун телевизордон гечки анан түнкү гөрсөтүүлөрдү калтырбай көрчүмүн бирок андан билимдүү боло калганмесмин. Же аларды гөрүп атканда уктап гөрүш керекпи билбейм.

Күндөлүк маалымдама-9

3-апрель

Др Штраус тиги жинди телевизордун үнүн азайтууну үйрөттү эми уйкум бузулбай уктаватам. Баягы какшанган үн жок. Не деп атканын дагы деле түшүнө элекмин. Бир ганча жолу эртең менен кечиндегилерди уктап атканда нелерди үйрөндүм экен деп кайталап угуп гөрдүм бирок эштеке өзгөргөн жок. Мисс Кинниан болсо башка тилде го деп койду. Бирок өз тилиме эле окшоп тургансыйт. 6-класста окуп жүргөндө Голд деген бир эже бар болчу аявай бат сүйлөйт эле. Анын айткандарын түшүнчү эмесмин. А телевизор болсо андан да бат сүйлөйт экен.

Др Штрауска уктап атканда акылдуу болгондун эмнеси жакшы. Мен ойгоо жүргөндө акылдуу болгум келет деп айттым чыдамым кетип. Ал болсо айрымасы жок жана менде эки түрдүү аң-сезим бар дейт. Бирөө жөнөкөй экинчиси болсо көмүскө аң-сезим экен. Алар бири бирине не болуп атканын айтышпайт имиш (Кызык!). алар бири бири менен

сүйлөшпөйт экен. ошончүн мен түш көрөт турбаймбы. Кандай түштөр гирип атканын айтпай эле койойун. Оххх.

Мындай эки түрдүү аң-сезим менделе барбы же башкаларда да ушундайбы деп сурайын деп унтуп калыпмын.

Сөздүктө дагы көп нерселер жазылыптыр бирок түшүнгөн жокмун не экенин. Мендей жиндилерге мындай сөздүк жардам бералбайт го.

Бирок башым кечөө майрамдаганга ооруп аткан болчу. Жумушта чоогу иштеген Джо Карп менен Френк Рейли бир нерсе ичебиз деп МагСи деген барга чакырышкан. Ичкенди анча деле жактыра бербейм го бирок тигилер эс алып келебиз дегенден баргам. Аявай жыргадык.

Джо Карп кыздарга жумушта даараткананы кантип тазалаганыңды гөрсөтүп койчу деп чүпүрөк таап келиптир. Гөрсөттүм. Мен өз жумушумду жакшы гөрөм. Майын чыгара жасайм. Жумушка эч качан кечиккен эмесмин. Аператсия болгондо гана геле албай галдым. Ошончүн Мситер Доннигендин эң жакшы жумушчусумун десем баары каткырып ийишти.

Мисс Кинниан да жумушту так аткарат экенсиң азаматсың деп дайыма мактайт болчу дедим.

Баары каткырып жатып калышты. Сонун болду. Анан алар мага ичимдик беришти да “крышасы тайып” калса дагы боорубуз эзилет го деди Джо. Не дегенин түшүнгөн жокмун бирок баары мени жакшы көрүшөт, алар менен убакыттын өткөнүн билбей каласың да. Эххх батыраак ушул жакын досторум Джо Карп менен Френк Рейлидей акылдуу боло калсам жакшы болмок.

Майрам не болуп бүткөнү эсимде жок. Мен Джо менен Френкке кофе алып келгени сыртка чыгып кетип кайра келсем тигилер тарап кеткен болуш керек эле. Аларды кеч киргенче издеп жүрсөм керек. Башым ооруп уйкум келип турганын гана билем андан ары эстей албай койдум. Мен турган батирдин ээси Мисс Флинн сени үйгө бир милиция жеткирип келди деп айтты.

Башым ооруп, чекем томпойуп чыгыптыр. Бети башым да көгөрүп калыптыр. Жыгылган окшойм бирок Джо сени тиги милиция аявай тепкилеген окшойт деди. Негизи алар мастарды сабашат дейт го. Билбейм ай кантип эле ушундай болсун. Мисс Кинниан алар тескерисинче элге жардам бере деп айткан болчу. Ал го ал бирок башым аявай ооруп өзүмдү жаман сезип турам. Мындан гийин ичпес болдум го.

6-апрель

Элжернонду уттум!!! Жеңип салганымды билген эмесмин да тиги тестти алып аткан Барт деген жигит айтып атпайбы. Экинчи жолу болсо аявай толкунданып кеткен экем отургучтан жыгылып кетип утулуп калдым. Бирок андан кийин кайра 8 жолу утуп алдым. Элжернондой акылдуу чычканды утуп алганыма караганда мага акыл кире баштаган окшойт. Бирок мен аны сезген жокмун.

Элжернон менен дагы бир топко чейин жарышып отура бергим келген бирок Барт бүгүнчөлүк ушул жетет деп койду. Алар Элжернонду кармап көрсөң болот деп колума берип коюшту. Кебездей жумшак чычкан экен. Анын гөздөрү кара а көзүнүн чекелери кызыл тартып турат экен.

Утуп коюп кайра боорум ооруп кетип тигилерден Элжернонго тамак берсем болобу деп сурадым. Алар болсо Элжернон биз үчүн аявай маанилүү жандык ал да сендей аператсия болгон башка жаныбарлардын арасынан да мынчалык көп убакка чейин акылдуу бойдон калган жалгыз жандык деп айтышты. Ал акылдуу болгон үчүн өз тамагын ар кандай тесттерден өтүп өзү таап жейт экен. ошондуктан ага жөн эле тамак бере бергенге болбойт дешти. Ага болушкум келип кетти анткени ал тесттен өтпөй калса тамак жебей калат да.

Менимче тамак жеш үчүн ар кандай тесттерди тапшыруу туура эмес го. Др Немурду деле элестетип көргүлөчү тамак жегиси келгенде тесттин жообун табам деп жүргөнүн. Буюрса Элжернон менин досум болот.

9-апрель

Кечинде жумуштан кийин лабораторияга барсам Мисс Кинниан да бар экен. Мени көрүп сүйүнүп да коркуп да тургандай болду. Мисс Кинниан коркпой эле коюңуз мен дагыле акылдуу боло элекмин десем күлүп ийди. Ал болсо мен сага ишенем Чарли анткени сен аявай тырышчааксың жана окуу менен жазганга башкаларга караганда көвүрөөк аракет кыласың деди. Увактылуу болсо да акылдуу боло аласың. Эң маанилүүсү сен илимге салым кошуп жатасың деди.

Жаман оор китеп окуп баштадык. Мынчалык оор китеп окуп көргөн эмесмин. Ал болсо Робинзон Крузо деген эч ким жашабаган аралга жалгыз түшүп калган киши жөнүндө экен. Ал акылдуу киши. Өзү жалгыз эле бир үй куруп алды анан ал сүзгөндү жакшы билет. Өзү жалгыз жана достору жок болгону үчүн ага боорум ооруду. Бирок тиги китептеги сүрөткө караганда ал жакта андан башка да бирөө жашайт окшойт. Робинзон болсо кол чатырын көтөрүп алып кумдун устүндөгү издерди карап жүрөт. Кызык экен. Буйурса бирөөнү таап достошуп алар жалгыз жүрбөй.

10-апрель

Мисс Кинниан мага жаңы сөздөрдү (айтылышы жана жазылышы) үйрөтүп атат. Сөздү бир карап алып көзүңдү жаап туруп аны жаттап калгыча кайра кайра кайтала деди. Мен билген көз, келүү, көрүү деген сыяктуу сөздөр “г” менен жазылбайт экен. Мен кандай айтсам ошондой жазып жүрө берчүмүн. Бирок кээ бир сөздөр андай эмес тура. Башым айланып калды.

14-апрель

Робинзон Крузону окуп бүттүм. Мындан ары дагы кандай болот билгим келип атат бирок Мисс Кинниан ушуну менен эле бүтөт дейт го. Эмнеге???

15-апрель

Мисс Кинниан бат үйрөнүп атасың дейт. Ал менин жазган күндөлүктөрүмдү окуп алып жылмая карады. Ал мага буюрса баарына акесин таанытасың го дейт бир күнү. Эмнеге деп сурасам көп ойлоно бербей, бир күнү кээ бир адамдар оюңдагыдай эмес болуп калса көңүлүңө алба дегеним дейт. Сен кээ бир акыл-эстүү кишилерге караганда кудайдын сага аз бергенине карабай көп нерсеге жетишип атасың дейт. Мен болсо ага айланамдагылар, досторум баары жакшы, алар мени жакшы көрүшөт жана алар эч кандай жаман нерсе жасашкан жок дедим. Ошондо ал көзү жашарып ылдый карап бөлмөдөн чыгып кетти.

16-апрель

Мен, бүгүн, үтүр, деген нерсени, үйрөндүм, мына үтүр (.) куйругу бар чекит, экен. Кээ бирөөлөр, үтүрдү туура эмес коюп алып, толтура акчасын, жоготуп алышы мүмкүн, ошондуктан үтүр, аябай маанилүү дейт, Мисс Кинниан. Негизи менин, анча деле, көп акчам

жок, бирок үтүр кантип, акчаны сактаганга, жардам берет болду экен, түшүнбөй турам. Үтүрдү, баары эле, колдонушат экен, ошондуктан, мен да, колдонуп койбойунчу.

17-апрель

Үтүрдү туура эмес колдонуп атыптырмын. Аны тыныш белгиси деп коёт экен. Мисс Кинниан мага сөздүктөн кыйыныраак сөздөрдү карап жазылышын жаттап чык деди. Мен ага окуганды билгенден кийин алардын жазылышын жаттап чыгуунун эмне кереги бар дедим. Бул сенин окуу программаңдын бир бөлүгү деп койду ошондуктан бүгүнтөн баштап мен сөздүктөн жазылышын так билбеген бардык сөздөрдү карап чыгышым керек. Жазып жаттап чыгууга көп убактым короп атса да жаттап атам. Бир жолу эле караганда сөздүн кандай жазыларын эстеп калып жатам. Тыныш белгиси (сөздүктө ушундай экен) дегендин жазылышын эстеп калганым да ошондон. Мисс Кинниан жанагы чекит да тыныш белгиси дейт жана ошондой эле ага окшогон дагы бир топ тыныш белгилери бар экен.

Сен алардын баарын, колдонушуң? Керек” дейт. Анан алардын! баарын (кантип колдонууну, мага көрсөтүп; берди. мына мен аларды! ар жерде колдоно алам” жана ошондой эле толтура эрежелер, бар экен! мен аларды? Эстеп; калганга аракет” жасап атам.

Урматтуу Кинниан: эженин? (Расмий кагаздарда ушундай жазылат экен) мага, баарын шашпай” түшүндүрүп бергени – жагат да. Ал мен, билген! эң акылдуу киши. Мен да” ага окшоп; акылдуу болгум келет:

(Тыныш белгилери, деген; кызык, нерсе экен!)

18-апрель

Жинди экенмин! Анын айткандарынан кымындайын да түшүнбөпмүн. Мен кечээ түнү грамматика китебин окуп чыктым. Мына ошол жерде баары бар экен. Карасам баары Мисс Кинниан айтып түшүндүрүп бергенидей тура. Бирок мен түшүнбөпүн, жиндидей болуп. Түндө ойгонуп кеттим, баары көз алдыман өтүп ошондо гана түшүнбөдүмбү.

Мисс Киннианга айтсам баягы түн уйкумду бузуп жүргөн телевизор жардам берсе керек дейт. Анан мен тыныш белгилерин түшүнгөндөн кийин мурдагы жазган жазууларымды карап чыктым. Кокуууй элдер көрбөсүн деги аларды. Баарын оңдоп чыгайын десем, Мисс Кинниан ага убактыңды короткондон көрө, жаңы нерселерди үйрөн деди. Күндөн-күнгө батыраак үйрөнө баштадың дейт. Жеңилдеп калдым. Сабактан кийин Элджернонго барып келдим. Биз аны менен мурдагыдай жарышпай калганбыз.

20-апрель

Ооругансып турам. Доктур мага жардам бере албайт го дейм, анткени, ичимдеги органдарды алып салгансып көкүрөгүм бош сыяктуу сезилип жатат. Зарына да болуп калыптырмын.

Бул жөнүндө жазбай эле коёюн дегем, бирок маанилүү болгону үчүн жазып коюшум керек. Бүгүн биринчи жолу эч жакка чыкпай үйдө жаттым. Жумушка барган жокмун.

Кечээ кечинде Джо Карп менен Фрэнк Рейли мени көңул ачып келели деп бир жерге чакырышкан эле. Барсам толтура кыздар анан биздин жумушта иштеген кээ бир жумушчулар жүрүптүр. Баягында ичип алып иттей жаман болгонумду эстеп кетип Джого эч нерсе ичпейм деп койдум. Арактын ордуна ал мага Кока-коланы карматты. Бир кызык даамданса да оозум даамданып жатат го деп согуп жибердим.

Башында баары эле ойдогудай болуп жаткан. Джо мага Эллен менен бийлеп көрбөйсүңбү, ал сага кандай бийлешти үйрөтөт деп калды бир кезде. Бийлеп жатып бир топ жолу жыгылып кеттим. Эмнеге өзүм да түшүнбөй калдым. Карасам Эллен экөөбүз эле бийлеп жаткан экенбиз. Көрсө, ошол жердегилерден бирөө улам эле буту менен чалып коюп жыргап жатыптыр.

Жыгылган жеримен туруп баратып карасам, Джо ары жакта мени карап турган экен, аны көрүп мен бир кызыктай болуп кеттим. Ошол жердеги бир кыз “Ой, мунуңар жеткен жинди турбайбы?!” – дегенде, баары каткырып жиберешти.

Ары жактан Фрэнк болсо “Ой, боорум ай! Тиги билесиңерби, кофе менен гезит таап кел деп жибербедик беле, ошондон бери мынчалык күлө элек элем!” – деп, каткырды.

– “Карасаңар, тимеле кызарып кетти го!”

– “Эй, Эллен, биздин Чарлиге эмне кылдың, ыя?! Мынчалык кызарчу эмес эле, аха-ха-ха!”

Эмне кылаарымды билбей туруп калдым, каякка кетмек элем? Баары мага карап күлүп жатканынан, өзүмдү жылаңач тургандай сезип уялып кеттим. Эптеп бир жакка качыш керек болчу. Сыртка атып чыктым да кусуп жибердим. Үйгө бардым. Карасаң эми, тиги Фрэнк менен Джо сыяктуулар эптеп мени менен шакаба тээп, мени шылдыңдаш үчүн эле ээрчитип келишчү турбайбы...

Көрсө, баарына уят болуп жүрчү экенмин да...

Күндөлүк маалымдама-10

21-апрель

Дагы деле бара элекмин жумушка. Мен жашаган үйдүн ээси Мисс Флиннге “Доннигенге чалып, ооруп жатат деп айтып коюңузчу?” – дедим. Кийинки убактарда Мисс Флинн менден эмнегедир коркуп тургансыйт.

Балким, баары мени шылдыңдап, шакаба тепкенин билип калганым ырас эле болгондур. Көп ойлондум. Ушунчалык жинди болгонум үчүн, эмне жасаганымды өзүм билбегеним үчүн ошентип жатышкандыр. Балким, жиндилер өзүлөрүнө окшобогону, жүрүм-туруму башкача болгону үчүн аларды шылдыңдап көңүл ачкылары келеттир.

Мейличи, ушуга да башымды оорутуп отурамбы? Эми мага күндөн-күнгө акыл кире баштаганын сезип турам. Мага ушул эле керек. Тыныш белгилерин үйрөнүп, сөздөрдүн кандай жазыларын билип калдым. Кыйын жана узун болгон сөздөрдү сөздүктөн издегенден ырахат алам, анан да аларды бат эле жадымда сактап кала алам. Көп окуй баштадым, Мисс Кинниан болсо мага “Бат окуп калыпсың” – деди. Окугандарымды түшүнүп да, кээ бир жерлерин эсимде да сактап кала алам. Кээде жатып алып көзүмдү жумуп, окугандарымды бир-бирден кино көрүп жаткансып көз алдыман өткөрүп турам.

Мисс Кинниан мага тарых, география жана арифметика менен бирге, бир канча чет тилди үйрөнүүнү сунуштады. Др. Штраусс болсо, түндө коюп жатканга дагы бир канча кассета берди. Дагы эле жанагы аң-сезим жана көмүскө аң-сезим дегендерге акылым жетпей жүрөт, бирок Др. Штраусс “Аларга башыңды оорутпай эле кой” – дейт. Ал менден келээрки жума колледждеги сабактарга кире баштаганда, психология боюнча китептерди өзү уруксат бермейинче окубай турушумду өтүндү.

Бүгүн өзүмдү бир аз болсо да жакшыраак сезип турам. Бирок баягы шакаба тээп, мени акылым кем болгондугу үчүн шылдыңдагандарга арданып жүрөм. Др. Штраусс айткандай

акылым өсүп, IQ(интеллектуалдык коэффициент) боюнча алган 68 балл үч эсе көбөйсө, балким жанымдагылар мени өзүлөрүндөй көрүп, достошуп башташаар беле?

IQ деген эмне экенин азыр так билбейм. Др. Немур “IQ – жанагы дүкөндөрдөгү таразалаардай эле, адамдын акылын ченейт” – деди. Бирок, Др.Шраусс “IQ – адамдын акылын ченей албайт” – деп, тигиге каршы пикир айтты. “IQ деген, акылды дагы канчалык өстүрсө болот экенин көрсөтөт. Жанагы атайын сыртында белгилери бар идиштерди көрдүң беле? Так эле ошол сыяктуу” – дейт.

Элджернонду машыктырып, менден ушул IQ тесттерин алган Барт деген жигиттен сурасам, “Экөөнүкү тең туура эмес!” – дейт (бирок бул жөнүндө тигилерге айтпай эле кой деп өтүндү). “IQ – негизи, көп нерсени аныктаганга жардам берет. Анын ичинде адам ушул убакка чейин эмнени үйрөнгөнү да бар. А бирок, IQ дайыма эле керекке жарай бербейт.”

Ошентип, менин IQ көрсөткүчүм жакында 200дөн ашып өтөөрүнөн башка, оңчулуктуу жооп ала албадым. Албетте, мен аларга эч нерсе деген жокмун. Бирок, анын эмне экенин жана кай жерде жайгашаарын билбей туруп, ар бир адамда канчалык өлчөмдө экенин кантип билишет дейм да. Түшүнүксүз!

Др. Немур “Эртең Роршах сынагын тапшырышың керек” – деп айтты. Кызык! Дагы эмне деген шумдугу болду экен?

22-апрель

Роршах сынагы эмне экенин билдим. Көрсө, баягы операцияга чейин тапшырган сынактардын бирөө экен. Ар бир кагазда ар түрдүү түстөгү сыя менен тартылган сүрөттөр бар эмес беле – мына ошол экен. Сынакты алган киши да дал ошол экен.

Ошол төгүлүп калган сыяктуу сыялардан иттей коркуп жүрчүмүн. “Кагазда эмнени көрүп турасың?” – деп сурашын билип эле турдум. Эмне деп жооп бермек элем? Жок дегенде эптеп эмне тартылып турганын билип алган, кандайдыр бир белги болсочу... Балким ал жерде эч кандай сүрөт жоктур? Балким алар калп эле жиндиби же жинди эмеспи деп сынагысы келип, жок нерсени сурап жатышсачы? Ушул ойго батып, тиги жигитке да жиним келип кетти.

– Кана, Чарли. Эсиндеби бул кагаздар, мурун көрдүк элек го?

– Ооба, эсимде.

Жообуман жиним келип турганын байкап, мага таң кала карады.

– Анда эмесе, эми мына мунусун карап көрчү. Эмне болушу мүмкүн? Эмнени көрүп турасың? Ар ким ар кандай элестерди көрөт бул кагаздардан. Эмне болушу мүмкүн, эмнени элестетип жатат, ошону айтчы?

Эмне дээримди билбей калдым. Минтип сурайт деп күткөн эмесмин:

– Эмне, бул жерде эч кандай сүрөт жок дегени турасызбы?

Көз айнегин чечти да, кабагы түйүлө:

– Эмне?

– Сүрөт дейм. Сыялардагы. Өткөндө аны ар ким көрө алат дебедиңиз беле, анан мага ал эмне экенин тап деп сурагансыз, эсиңиздеби?

Ал мага “Өткөндө да ушундай эле айткам!” – деп туруп алды. Ишене албай шек санап турам. Өткөндө мени тамашага салып, атайын башымды айлантып койсо керек. Эмне мурда мен ушунчалык жинди белем?...

Кагаздарды шашпай карап чыктык. Бирөөндө эки жарганат бир нерсени эки жагынан тиштеп, учуп баратышкандай бир элес бар болчу. А экинчиси болсо, эки киши кылыч менен согушуп жаткандай болуп көрүндү. Иши кылып, толтура нерсе оюма келе берди, элестей берди. Түш көрүп жаткан жокмунбу деп да ойлоп кеттим. Бирок дагы эле тигил жигитке ишене албай жаттым. Ошондуктан, кагаздарды капталынан да, астынан да карап көрдүм, балким дагы башка нерселерди байкап калармын деген ой менен.

Эми ушул сынактын эмне кереги бар эле дейм да. Бизге эч кандай деле пайдасы жок болушу керек. Көрбөгөнүн көрдүм деп, ар ким каалашынча калп айтып койсо деле болот да, туурабы? Мен алдап койсом кайдан билишмек эле? Таң... балким Др.Штраусс психологияны окуганга уруксат берсе түшүнөрмүн...

25-апрель

Фабрикада убакытты үнөмдөө үчүн станоктордун катарын өзгөртүп, кошумча ыкмаларды ойлоп таптым. Доннигенге айтсам “Жылына миң доллар үнөмдөйт экенбиз” - деп сүйүнүп, айлыгыма 25 доллар кошумчалап берди.

Джо Карп менен Фрэнк Рейлини кечинде тамакка алып барып келейин дегем, бирок Джо “Аялыма бир нерсе алмак элем” – деп, Фрэнк болсо “Бөлөм конокко чакырган болчу” – деп кетип калышты. Алар мага, мендеги өзгөрүүлөргө көнгүчөктү бироз убакыт керек окшойт. Менден баары коркуп калышкандай. Тиги Амос Бергду да далыдан таптап койсом, ары секире качты, жылан көргөнсүп.

Сүйлөшпөй дагы калышты, баары эле баягыдай эмес. Жалгызсырап турам.

27-апрель

Кошумча 25 долларга эртең кечинде Мисс Киннианды тамактанууга чакырайын деп, жаман кыйналдым. Башында Мисс Кинниан арсар болуп турду. Анан Др.Штраусска барып уруксат алып келдим. Др.Штраусс менен Др.Немурдун мамилеси анча жакшы эместей. Алар дайыма бири-бири менен талашып-тартышып жатканын эле көрчү болдум. Бүгүн кечинде Мисс Кинниан менен кечки тамак маселеси боюнча келсем, Др. Немур тигиге “Менин экспериментим, менин табылгам болчу” – деп, кыйкырып жаткан экен. А Др. Штраусс болсо, “Тигини мен тапкам, Мисс Кинниандын жардамы менен жана операцияны мен ишке ашырдым. Эртеңки күнү эле, миңдеген нейрохирургдар ушул жолду, ушул кеңештерди сурап алдыбызга келишет, а эгер кичине бир кемчилик болуп калса күнөөнүн баарын мойнубузга илип коюшат”- деп, тигинден кем калбай ажылдап жаткан экен.

Көрсө, Др. Немур айдын аягында эксперименттин жыйынтыктарын басылмаларга берейин деген экен. А Др. Штраусс болсо жыйынтыктар дагы бир канча жолу текшерүүдөн өтүп, такталганча коё турууну сунуштаптыр. “Сен эксперименттен мурун, жанагы Принстондогу психология бөлүмүн батыраак жетектеп ийгенге шашып жатат окшойсуң” деди Др. Штраусс жини келип. Тиги да жөн турбай “Өзүңчү, менин артым менен элге көрүнүп алайын деп эле жүрбөйсүңбү” – деп таштады.

Алардын мындайын угуп алып, ал жерден атып чыктым. Бир кезде карасам, бир нерседен аябай жүрөгүм түшүп калгансып титиреп чыгыптырмын. Балким, тигилердин чыныгы жүзүн эми көрүп жатканымабы, билбейм. Бир жолу Барттын айткандары эсиме түштү. Көрсө, Др. Немурдун кыялы чатак аялы, жыйынтыктарды эртерээк басылмаларга бер деп

артынан сая түшүп, кыйнай берет тура. Албетте, ал дагы күйөөсүнүн арты менен элге таанылып калууну каалайт да...

Же чын эле Др. Штраусс тигини “пайдаланып алайын” деп жүргөнбү?

28-апрель

Эмнеге мурун Мисс Кинниан мынчалык сулуу экенин байкаган эмесмин? Көздөрү карагаттай кара, а чачы болсо сары-кызыл аралаш, анан түймөк кылып артына түйүп коёт. Анан да 34 гана жашта экен. Балким мага ал дайыма эң акылдуу болгону үчүн, мектепте сабак берген кемпирлердей көрүнө берчү го. А азыр болсо, жолуккан сайын менин көзүмө улам жаш жана өтө сүйкүмдүү көрүнө берчү болду.

Кечки тамакка барып, көпкө сүйлөшүп олтурдук. “Окуудагыларды өтө бат үйрөнүп жатасың” – дейт. “Минтип отурсаң, мен бат эле сенин чаңыңда калам го...?” – дегенде күлүп жибердим.

– Чындап! Менден да бат окуп калдың го, тамашалап жаткан жерим жок, Чарли. Мен эки үч сапты окугуча, бир барак окуп салып жатасың го? Анан, окуганыңдын бирин калтырбай эстеп кала аласың. Мен болсо, бир гана негизги айтылган ойду, жалпы маанисин эстеп калсам, ошого сүйүнөм.

– Таң... өзүмдү эч качан акылдуумун деп эсептеген эмесмин. Дагы мен түшүнө элек, биле элек толтура нерсе бар.

Тамекисин алып чыкты, мен күйгүзүп бердим.

– Биразга чыдай турушуң керек. Сен элдер жарым өмүрүн короткон нерселерди бир канча күндө, бир канча жумада эле жутуп коюп жатпайсыңбы. Керемет деген ушул да. Сен азыр чоң сормо желим (губка) сыяктуусуң. Далилдерди, ар кандай сүрөттөрдү, бардык жалпы билимдерди өзүңө сиңирип алып жаткан учуруң. Бир канча убактан соң аларды бири-бири менен салыштырып, учтарын бириктире баштайсың. Ар кандай окуулардын баары бир учукка барып такалаарын көрөсүң. Билим деген даңгыр жолдо көптөгөн тепкичтер бар. Сен алар менен улам бийиктеген сайын көзүң ачылат, улам жаңы бийитиктерди көрө баштайсың.

Мен сендей эмесмин, Чарли. Мына азыркы ордуман бираз гана жыла алам, андан ары жагына бара албайм. Бирок, сен эч качан токтоп калбашың керек, улам-улам бийиктикке умтулушуң керек. Ошондо гана сен жаңы дүйнөнү, жаңы нерселерди ача аласың, – деп болуп, кабагы түйүлө түштү. Биразга жерди карап туруп, башын көтөрдү да:

– Кудай буюрса... кудай буюрса, Чарли! – деп акырын жылмайып койду.

– Түшүнбөй калдым, деги тынччылыкпы?

– Жөн эле... Сага ушул операцияны сунуштап коюп, жаңылып калган жокмунбу, дейм да...

Күлүп ийдим.

– Коюңузчу, ай! Элжернон деле жакшы жүрөт го, буюрса баары ойдогудай эле болот.

Бир саамга үн-сөз жок олтурдук, эмнени ойлонуп жатканын түшүнө алган жокмун. Бул ой мага карыган кишилердин өлүмдү эстегениндей эле жаман сезилди. Бардыгы эми гана башталып жатканын билип турдум. Тепкичтер менен эмнени айткысы келгенин деле түшүнүп турдум, анткени, ушуга чейин бир канча тепкичке көтөрүлүп калганым айдан ачык эле. Ал менден артта калаарын ойлоп алып жаман болуп кеттим.

Мисс Киннианды сүйүп калдым.

Күндөлүк маалымдама-12

30-апрель

Желим кутуларды жасап чыгарган Доннигендин фирмасынан чыгып кеттим. Донниген “Сенин кеткениң, баарыбыз үчүн эле туура болот го...” – дейт. Мени ушунчалык жаман көрүп калганчалык аларга эмне кылдым?

Жумушка барсам баары колун коюп, үстүмөн арыз жазып коюшуптур. 840 киши, бири да калбай. Баары ушинтип жатса, ал жерде кантип иштемек элем?

Уятыма чыдабай ыйлагым келип турат. Бир кездерде мени тааныган адамдар, мына ушул акылдуу боло калганым үчүн бат эле менден алыстап, качып калышты. Мурун алар мени шылдыңдап, акылым кем, жинди болгонум үчүн малдай көрүшчү. Эми акылым жетилип, бир нерселерди биле баштаганым үчүн да жаман көрүп, жерий башташты. Оо, Кудай, ай! Деги аларга эмне керек, ыя?

Алардын айынан жумуштан чыгып кеттим. Эми, мурдагыдан да беш-бетер жалгызсырап калдым.

15-май

Эки жумадан бери бир дагы маалымдама жазбай койгонум үчүн Др. Штраусс аябай ачууланды. Аныкы да туура дечи, анткени лаборатория мага айлык-акы төлөп берип жаткан да. “Көп окуп, көп ойлонуп, убактым болгон жок” – деп кутулайын дедим. “Кол жазмам да анча эмес, жазуу иштери өтө жай болуп жатат” – десем, машинкада жазганды үйрөнүүнү сунуштады. Эми бироз жеңилдеп калдым, анткени машинкада жазуу оңой экен. Бир мүнөттө жетимиш беш сөз жазганга үлгүрөм. Др. Штраусс “Так жана элге түшүнүктүү тил менен жазганды унутпа, элдерге да түшүнүктүү болсун,” – деп, дайыма эскерте берчү болду.

Эки жума ичинде эмнелер болуп кеткенин кыскача айтып берейин. Элжернон экөөбүз өткөн шейшембиде, Америка Психология Ассоциациясынын чогулушунда элге көрсөтүлдүк. Элге аябай чоң жаңылык болдук окшойт. Штраусс менен Немур тимеле сыймыктанып отурушту.

Др. Немур алтымышка таяп калган киши. Штраусстан он жаштай улуу. Тигил аялы мээсин жей берип, азыртадан эле ушул эмгектин үзүрүн көрө берүү керек деген ойдо.

Мурун аны акылы өтө терең киши деп ойлочумун, бирок азыр тескерисинче... Албетте, көп нерсеге жөндөмдүү киши дечи, бирок өзүнө көп ишене бербейт, тартынчаак. Элге таанылгысы келет. Ошондуктан, ага жасаган эмгегинин дүйнөлүк деңгээлде кабыл алынышы өтө маанилүү. Бул ачылышты башка бирөө жасап ийип, мындай чоң мүмкүнчүлүктү колунан тарттырып жиберүүдөн коркуп, чыдамы кетип бизди эл алдына алып чыкканын эми билип олтурам.

Мына Др. Штрауссту акылы терең кишилерден десең болот. Бирок анын да билими чектелүү. Ал негизи мурунку салттык билим менен сугарылып калган киши.

Эски тилдерден латын, грек жана жөөт тилинде гана окуй аларын билип алып оозум ачылган. А математика боюнча, вариациялык эсептин босогосун да аттай элек экен. Мунусун билип алып, сурабай эле койбой деп да калдым. Мунун баары мени кичинекей баладай алдап жаткансыгандай болуп сезилди. Ушул убакка чейин чыныгы жүзүн мага

көрсөткүсү келбей, мунун баарын жашырып жүргөн экен да. (Элдин баары эле ушундай болот окшойт...)

Др. Немур болсо, мен бар жерде оңтойсузданып жаткансып, жаа боюн ала качат. Сүйлөшөйүн десем, мага чоочун кишидей карап, ары басып кеткичекти шашат. Башында Др. Штраусс мага, Др. Немур мен бар жерде бир кызык болуп жатканын айтканда жиним келип кетти. Мени тамашага салып жатат го деп ойлодум. А андайды анча көтөрө албайм да.

Немур сыяктуу өтө таанымал, илим дүйнөсүндө жаңы нерселерди ачкан психолог хинди жана кытай тилин билбешин кайдан билейин. Билет го деп жүргөм. Бул багытта өтө оорчундуу ийгиликтерди жаратып келе жаткан Кытай менен Индиядагы изилдөөлөрдү эсепке ала турган болсок, Немурдун бул тилдерди билбегени өтө чоң кемчилик деп айтаар элем. Ушундай да болмок беле?

“Немурдун эмгектерин катуу сынга алган, индиялык Рахаджамати аттуу изилдөөчүгө Немур кантип жооп кайтарат? Анын сындарын окуй албагандан кийин, кантип четке кага алмак эле?” – деп Штраусстан сурадым. Ал болсо оозун кымтылап, мага кызыктай көз караш менен гана жооп бергенге кудурети жетти. Же Индияда эмне болуп жатканын Немурга айткысы келген жок, же болбосо мындан анын да кабары жок. Ушул кабары жок болуп калбаса экен деп коркуп турам. Эл менин жазууларымды окуганда түшүнбөй калбасын деп, көбүнчө жалпак тил менен жазганга аракет жасап жатам.

18-май

Толкунданып турам. Мисс Киннианды бир жумадан бери көрө албай жүрүп, кечээ кечинде гана жолуктум. Ар кандай жогорку интеллектуалдык деңгээлдеги түшүнүктөрдөн кеп козгобой эле, күнүмдүк жашоо-турмуштагы маселелер жөнүндө сүйлөшөйүн деп өзүмдү кармап араң сүйлөп жатсам, мага суроолуу карап “Доберманндын Бешинчи концертинин математикалык теңдемеси дейсиңби? Анын эмне деги?” – деп аңкайды.

Мен ага баарын түшүндүргүчө каткырып жиберсе болобу. Жиним келди дечи, бирок экөөбүздүн ойлогон нерселерибиз эки башка болуп жатат окшойт. Эмнени гана сүйлөшпөйлү бири-бирибизди түшүнө албай жатабыз. Деги эле эл мени түшүнбөйт, мен да аларды. Китеп жана музыка сыяктуу нерселер болгону үчүн кудайга миң мертебе шүгүр. Мени жалгыз гана ушул нерселер түшүнөт. Миссис Флинндин үйүндө жалгыз, эч ким менен сүйлөшкүм келбей китептерге көмүлүп коюп олтурганым олтурган.

20-май

Дайыма кечинде мен тамактанып жүрчү жердеги окуя болбогондо, ошол жерге жаңы эле жумушка орношконон, идиш-аяк жууп иштеген жаш жигитти байкабай деле калмак экенмин.

Табактар тараптап, жерге тиери менен фарфордун талкаланган, майда-майда бөлүкчөлөрү ар-кай жакты көздөй чачырап кетти. Алаңдап эки жагын каранып, ордунан жыла албай, корккон бойдон бир паска катып калды. Ары жактан ышкырып ийип да, ушул эле жетишпей турду эле дегенсип ооз учунан мырындаган, “О, азамат! Ырас кылдың!”, “Мына ссага”, “Жаңы келген неме го...” – деп күбүрөнгөндөрдү угуп, жанагыдан беш-бетер уятынан кирерге жер таппай кайсалады.

Чаап жиберчүдө жалтаңдап, корунам деп колдору менен далдааланып, капталдап туруп калган жаш жигиттин алдына ашкананын ээси бир заматта жетип келди.

– Эй бол, бол дейм, акмак! – деп чаңырып жиберди. – Эмне турасың, союлдай болуп? Шыпыргыны алып кел, ашканада турат. Шыпыргыны дейм, акмак, шыпыргыны! Ашканада! Бир да сынык калбасын, энеңди гана...!

Тиги бала оңой кутулганына жеңилдеп, жанагы коркуп жалтаңдаганы жазылып, шыпыргы менен кайра жетип келди да, акырын жылмайып, басаң үн менен кандайдыр бир обондуу ырды кыңылдап коюп тазалап кирди. Ошол жерде тамактанып жаткан бирөө баланы кайра мазактагысы келип, тийише баштады:

- Ай, балам! Көзүңдү чоңураак ачып карачы, тигине тээ тигил жакта да калып калды...
- Эми, ары жакта.
- Акмак деле эмес окшойсуң, ыя!? Жуугандан көрө, талкалап салган оңой дедиң да, ээ!?

Ушул сөздөргө беркилер ылжая күлүшүп, ырахат алып жаткандарын көрүп, бала тигинин айткандарын толук түшүнбөсө деле, айласыздан жылмайып койду.

Анын минтип жылмайып койгонун көрүп, бир кездерде баарына жагуу үчүн, аларга жакшы көрүнүү үчүн колунан келгенин жасаган бирөө эсиме кылт этип, жүрөгүм тыз этти. Ал эч нерсени түшүнбөй, акылы кем болгону үчүн баары күлүп, иттей жыргап жатышты. Аларга кошулуп, алгач мен да күлүп жаткан экенмин...

Ошол замат ачуум кайнап, ордуман атып турдум да бакырып жибердим:

– Болду, жетишет! Эмне ыкшыңдайсыңар? Акылы кем болуп жаралып калыптыр, муну өзгөртүү колунан келмек беле? Байкушта эмне күнөө, ыя?! Айланайындар, бул деле силердей адам го, акыры...

Баары тынчып, үн-сөз жок. Айтаарын айтып алып, өзүмдү кармап албай, бакырып алганыма кайра өкүнүп кеттим. Тамакты ооз тийбестен, акчамды төлөп, тигил баланын жүзүнө тик карай албай, ашканадан шаша-буша чыгып кеттим. Тигил баладан да, өзүмөн да уялып, бетим чымырап ысып чыкты.

Кызык! Ушундай акылы ордунда турган кишилер, колу-буту жок же болбосо сокур туулуп калган майыптарга сын тагып же шылдыңдаганга акылары жок экенин билип туруп, тубаса акылы же бир жери кем байкуштарга асылышат. Жакында эле, мен дагы ушундай акылы кем, башкалардын алдында куурчак болуп, шылдың болуп жүргөнүмдү эстеп алып, андан беш-бетер жиним кайнады. Карасаң эми, бат эле ошол күндөрдү унутуп койгонумду. Мурунку Чарли Гордонду тээ ичимдеги тереңдикке камап, катып салган турбаймынбы. Бүгүн тигил баланы көрүп эсиме келип олтурам. Так эле ошол жигиттей эмес белем!

Мурунку жазууларымды окуган сайын, сыртта жаркырап, көз жоосун алып турган жарыкка каалганын кенедей тешигинен жанталашып аңдып жаткан, ар кимге жолоочудай жалдыраган балалык аңкоолук жана сабатсыздык илеби урат. Канчалык аңкоо, кем акыл болуп турсам да ошол толук эмес, кем жаралып калганымды билип, тагдыр мени бир нерседен ажыратып, башкаларга берип койгонун сезип турчу элем. Тумандап турган акылым менен аңкоолугумдун жазуу жана окуй билүү менен кандайдыр бир байланышы болсо керек деп ойлочумун. Ошол жазуу жана окууну үйрөнсөм, ошол замат мээме акыл кирип, аңкоолугумду жеңем деп ойлочу элем.

Аңкоо-жиндилер да акылдуу болуп, эл катары жашагысы келет. Жаш бала өзүнүн курсагын кантип тойгузарын билбесе да, ачкалык деген эмне экенин билет да, туурабы?

Бул күн мен үчүн өтө жемиштүү күндөрдөн болду. Мурдагы күндөрдү бирден талдап чыккан соң, ушуга чейин ээ болгон билим жана жөндөмүмдү, адам баласынын интеллектуалдык деңгээлин жогорулатуу боюнча изилдөөлөргө жумшайын деп чечтим. Буга баарынан мурун ким даяр? Ушуга чейин акылдуу да, акмак да болуп жашап көргөн ким? Мына мендей болгон кишилер да. Эми мага, кудайдын ушундай баалуу белегин, мендей болгондорго колдонууга уруксат бергиле.

Эртең буюрса Др. Штраусс менен кандай ыкма менен ишке киришеримди сүйлөшөм. Балким, мага колдонулаган операциянын кеңири түрдө колдонулуу маселесин чечүүгө жардамым да тийип калаар. Бул маселе тууралуу бир канча ой-пикирим бар.

Негизи, көп нерсени ишке ашырууга кудуретибиз жетмек. Менин акылымды түзөй алганга алы жетип жаткан соң, мендей болгондор канча, туурабы? Ал эми, акылы ордундагыларга да ушундай ыкманы колдонсо кандай болмок? А генийлерге карата да колдонсочу?

Ачыла турчу толтура каалга турат. Чыдамым кетип, араң турам.

Күндөлүк маалымдама-13

23-май

Бүгүн Элжернон мени тиштеп алды. Ага көптөн бери азыраак барып калгам, жаткан капасынан чыгарып колума ала калсам эле тишин колума матырып жиберди. Кайра капаска салып, бир саам карап турдум. Мурдагыдан айырмаланып ызырынып, бир нерседен кооптонуп тургандай.

24-май

Эксперимент жасалган жаныбарларды караган Барт, “Элжернон өзгөрүп баратат” – дейт. Эч нерсеге кызыгы жок, лабиринтти да көргүсү келбей калыптыр. Тамакты болсо унутуп койгон окшойт. “Эмне болду экен” – деп, баары бири-бирин суроолуу карап отурушат.

25-май

Лабиринт сыяктуу тапшырмаларды аткарбай калган Элжернонго, айла жок тапшырмасыз эле тамак берип калышыптыр. Мени ага окшоштуруп жатышат. Кантсе да ушуга чейин экөөбүз тең бир жолду басып өтпөдүкпү. Ошентсе да, эмнегедир баары тең Элжернондогу өзгөрүүнүн мага эч кандай тиешеси жок деп, менде да өзгөрүү болуп кетерин сокурдай эле четке кагышат. Экспериментке катышкан бардык жандыктарда кандайдыр бир өзгөрүү бар экенин байкадым.

Др. Штраусс менен Др. Немур, мага мындан кийин лабораторияга келбей деле койсоң болот дешти. Алардын эмнени ойлоп жатканын түшүнүп турсам да, кабыл алгым келбей турат. Алар менен биргеликте илимге колуман келген салымымды кошуудан баш тарткым келбейт. Албетте, бул көрүнүктүү эки изилдөөчүгө болгон сый-урматымда шек жок, бирок мага алардын мүмкүнчүлүктөрү кээ бир нерсеге жетпей каларын билем. Биздин маселе боюнча, кандайдыр бир жооп бар болсо, өзүм издеп, таап чыгышым керек. Убакыттын баалуулугун эми түшүнүп олтурам, бир да мүнөттү текке кетирбешим керек.

29-май

Лабораторияда каалашымча калганга, изилдөөнү улантууга уруксат беришти. Акырындап кээ бир нерселер ачыла баштады. Күндөп-түндөп иштей баштадым. Лабораторияга көчүп келгем. Изилдөө боюнча атайын бир дептер ачып алгам. Убактым көбүнчө ошонун үстүндө иштөө менен өтөт. Бирок, кез-кезде өзүмдүн сезим жана ойлорумду кагаз үстүнө түшүрүп коюу керектигин сезип, ага да убакыт бөлүп жатам. Көнүп калган окшоймун.

Адамдын акыл-эс эсеби, мен үчүн өтө кызыктуу изилдөө десем болот. Мурун жыйнаган бардык билимимди ушул багытта колдондум. Балким, мен ушуларды изилдөө үчүн жаралгандырмын деп да ойлоп кетем.

31-май

Др. Штраусс мени тынбай иштеп жатат деп ойлойт. Др. Немур болсо, “Адам баласы өмүр бою изилдеп, таап чыкчу билим менен пикирди, бир-эки жумада бүтүргүң келип жатат” – дейт. Албетте, эс алсам жакшы болмок, бирок ичимдеги кандайдыр бир күч мага тыным алдырбай, тынчтык бербей келет. Элжернондун өзгөрүп кетишине эмне себеп болду, жооп табышым керек. Мен да ага окшоп кайра артка кетсемчи, а бул чындап болуп калса канча убактым бар? Ушуларга жооп табышым керек.

4-июнь

Др. Штраусска кат (көчүрмөсү)

Кымбаттуу Др. Штраусс!

“Элжернон-Гордон Эффекти: Жасалма жол менен өстүрүлгөн акыл-эстин курамы жана аткарган кызматы тууралуу изилдөөлөр” деп аталган ишимди сизге көчүрмөсү менен кошуп жөнөтүп жатам. Сизден бул изилдөөнү окуп чыгып, басылмаларга берип коюуңузду өтүнөм.

Көрүп турганыңыздай изилдөөлөрүмдүн аягына чыктым. Бардык эрежелерди камтып, математикалык анализдерди тиркеп койдум. Албетте, буларды дагы бир жолу текшерип коюуңузда керек.

Анткени, бул эмгек сизге да, Др. Немурга да керек (мага да десем жаңылышпасмын). Чыгарган жыйынтыктарымды кайра-кайра ичин аңтара, балким бир жеринен ката таап калсамчы деген ой менен текшерип чыктым. Ошондуктан, бул жыйынтыктар так экенин таамай айта алам. Адамдын мээсинин аткарган кызматы жана жасалма жол менен акыл-эсти өстүрүүнүн мыйзамдары тууралуу ушуга дейре жыйналган бардык изилдөөлөргө, тамчыдай болсо да өз салымымды кошуп жатканыма сүйүнүп турам.

Бир жолу эксперименттин ийгиликсиз аякташы же кандайдыр бир теориянын жараксыз деп табылышы, илим чөйрөсүнүн өнүгүшү үчүн, ийгиликке жеткендик болуп саналгандай эле, өтө маанилүү орунга ээ деп айтканыңар эсимде. Бул кептин чын-төгүнүнө эми гана акылым жетип олтурат. Бирок, бул багытта кылган бардык аракетим, мен өтө терең сыйлаган эки улуу инсандын жасаган тоодой эмгектерин жараксыз кылып, четке кагып салышын каалаган эмес болчумун. Туура түшүнүүңүздөрдү өтүнөм.

Терең урматтоо менен

Чарльз Гордон

5-июнь

Өзүмдү кармаганга аракет кылып жатам, бирок... Таап чыккан аныктамалар жана эксперименттин жыйынтыктарында бир да ката жок деп так кесе айта алам. Жана азыркы убакта Др. Штраусс менен Др. Немурдун, аз колдонулуп же болбосо таптакыр эле колдонула элек деп айтсак туура болор, адам баласынын акыл-эсин жасалма жол аркылуу үч эсе өстүрүү ыкмасын, жаңы ачылыш катары каралышы керек деген ойдомун. Жана ошондой эле, менин бат эле акыл-эстүү болуп кетишим буга далил болуп бере алат.

Элжернонго жасалган бардык эксперименттер боюнча маалымдама жана башка жазууларды окуп чыгып, физикалык жактан дагы өнүгүү мүмкүнчүлүгү бар турса да, акыл-эси төмөндөй баштаганын көрдүм. Кыймыл-аракети жайлап, ички секрециянын кыймылы төмөндөп, ар кандай чечимди кабыл алуу сезими өтө тез жоголуп баратканы байкалууда.

Амнезиянын (акыл-эсти жоготуу) өтө оорчундуу белгилери бар. Мен даярдаган илимий иште, физикалык абалдын жана акыл-эстин начарлашына байланышы бар жана ушуга окшогон белгилер статистикалык тактык жана эрежелер аркылуу көрсөтүлгөн.

Экөөбүздүн мээбизге хирургиялык жол менен жасалган операция, акыл-эс менен байланышкан бардык кыймылдарды ылдамдатып, күчөтүп жибериптир. Мен өзүм “Элжернон-Гордон Эффекти” деп атаган макаламда, күтүүсүздөн пайда болгон көрүнүштөр жасалма жол менен акыл-эсти ылдамдатуу иштерине барып такалат. Иштелип чыккан аныктаманын негизинде: жасалма жол менен күчөтүлгөн акыл-эс, кайра ошого жараша пропорционалдык түрдө төмөндөйт.

Менин оюмча бул өзү эле чоң ачылыш.

Болуп жаткан нерселерди колуман келишинче, жазууну унутуп калганга чейин жазып турганга аракет жасайм. Анткени, жазуу – ырахат алган нерселеримен бирөө. Көрсөткүчтөргө таяна турган болсок, менин акыл-эсим өтө ылдам төмөндөп кетчүдөй. Азыртадан эле сезимтал, унутчаак болуп баратканымды сезе баштадым.

10-июнь

Барган сайын артка кете баштадым. Аябай унутчаак болуп баратам. Элжернон эки күн мурда өлүп калды. Ушундай болорун билгем. Өлгөндө аны союп көрүштү. Мээси муруңкудан жеңил болуп, мээ быткылы (мээ кыртышынын сыртындагы ийри-муйру кырлар) түзөлүп, кобулдары ((анат.) кобул; органдардын бетиндеги жылга) аңырайып, тереңдеп кеткен экен.

Жакында мени да ушундай нерсе күтүп турат. Эми Элжернон өлүп калгандан кийин мында шек жок, бирок... Өлгүм келбейт...

Элжернондун өлүгүн кичине кутучага салып, үйдүн артына көмдүм. Отуруп алып ыйладым.

15-июнь

Др. Штраусс мага жолукканы келиптир. Эшикти ачпай, кете бериңизчи деп койдум. Жалгыз болгум келди. Бир нерсеге бат жинденип, кыжырым кайнап калыптыр. Чар-тарап караңгылыкка сиңип бараткансыйт. Ушундайда өзүңдү-өзүң өлтүрүп салгың келип, ушул ой эсиңен кетпей кыйнай берет экен. Бир гана ушул өзүмдү-өзүмө эстетип турган күндөлүгүм гана бул ойдон кайтарып, кармап калат.

Бир-эки ай мурун абдан кызыгуу менен окуган китепти колго алып, кайра окуп түшүнбөй калганда чындап эле жүрөгүң түшө баштайт экен. Милтон өтө жакшы жазуучу катары эсимде калыптыр, бирок анын “Кайып Бейиш” аттуу чыгармасын окуп көрүп, эч нерсе түшүнө албай койдум. Ачуум келип, бөлмөдөн ары ыргытып жибердим.

Жок дегенде, аз да болсо бир нерсени кармап калышым керек эле го. Буга чейин үйрөнгөндөрүмөн бираз да болсо. Оо, Кудай! Кайра баарын тартып аласыңбы менден?!

19-июнь

Кээде түн жарымында эки жакты кыдырып келем. Кечээ түндө тышка чыгып жүрүп, кайда жашаганымды унутуп калыпмын. Үйгө милиция жеткирип койду. Мындай көрүнүшкө мурун качандыр бир убакта кабылгансып турам. Бирок мындай сезимди бир гана өзүм түшүнүп, жалгыз өзүм сүрөттөп бере алам.

21-июнь

Эмнеге эстей албай жатам? Аракет жасашым керек. Канча күндөн бери төшөктө жаткан бойдон, бир топко шыпты карап ким экенимди, каякта жатканымды эстей албай кыйналам. Бир кезде жарк эткенсип баары эсиме түшө калат. Унутчаактыктын тамашасы. Кары-картаңдарга окшоп бала мүнөз болуп баратам. Мен жашоодогу көп нерсени өтө кыска убакыттын ичинде өзүмө сиңирип алганга жетиштим. Азыр болсо акыл-эсим кайра өтө тез арада артка карай кетип баратат. Албетте, буга каршы күрөшөм дечи. Баягы тамактанчу жердеги жигиттин аңкоо жылмайыңкы жүзү, ага маашырлана күлүп, шылдыңдаган элдердин элестерин унута албай толгоном. Оо, Кудай! Ушунуга да туш болот белем?! Андайга түшүрө көрбөчү...

22-июнь

Кечээ үйрөнгөнүмдү бүгүн унутуп койчу болдум. Сыягы, баары кандайдыр бир мыйзамдын негизинде болуп жаткансыйт. Баарын артты көздөй унутуудамын. Акыркы жолу эмнени үйрөнсөм, эң биринчи ошол эстен чыгат. Кокуй ай, мыйзам деген эмне эле? Сөздүктөн карайынчы.

“Элжернон-Гордон Эффекти” тууралуу жазгандарымды кайра окуп чыктым. Башка бирөө жазгандай эле болду. Кээ бир бөлүмдөрүн такыр эле түшүнө албай койдум.

Бир топко чейин бир жерди тиктеп тура берчү болдум, өзүм да түшүнбөйм. Машинада жазуу күн сайын кыйындап бара жатат.

23-июнь

Машинада жаза албай калыптырмын. Бир нерсеге оюмду топтоп, чечим кабыл алуу кыйын болуп жатат. Күндөн-күнгө кыймыл-аракетим жайлап бараткансыйт. Бүгүн аябай таң калычтуу бир нерсе болду. Изилдөөмдө колдонгон Крюгердин "Uber psychische Ganzheit" (Психикалык артыкчылык жөнүндө) аттуу эмгегин алып, балким өз жазгандарымды түшүнгөнгө жардам берер деп окуп көрдүм. Башында көзүм жакшы көрбөй жатабы деп ойлогом. Немисче такыр окуй албай калганымды кийин түшүнүп жатпаймбы. Андан соң мурда үйрөнгөн башка тилдерди да карап көрдүм. Баарын унутуп коюптурмун.

30-июнь

Бир жумадан бери жазгым келбей жатып, араң жаздым. Баары алаканга алган кумдай манжалар арасынан төгүлүп бараткансыйт. Китептердин көбүнчөсү окуганга өтө эле оор болуп калыптыр. Бир канча жума мурун окуп, түшүнгөн китептерди окуй албай жинденип турам.

Жазгым келбесе да, балким бирөө-жарым буларды окуп, эмне болуп жатканымды түшүнөөр деп өзүмдү-өзүм араң алдайм. Бирок сөздөрдү бириктирип сүйлөм түзүү, туура жазуу өтө эле оорлошуп баратат. Жөнөкөй сөздөрдү да сөздүктөн карап чыкчу болдум. Ошондуктан, шаштым кетип, бат тажап кетем.

Др. Штраусс күн сайын келет, бирок мен ага эч ким менен сүйлөшкүм да, көрүшкүм да келбейт деп айта берем. Өзүн күнөөлүдөй сезет. Аны менен кошо башкалары да. Бирок мен

эч кимди күнөөлөгөн жерим жок. Эмне болоорун билип турам. Бирок билсең да жаман экен.

7-июль

Бир жума кантип өтүп кеткенин билбей калыптырмын. Терезеден элдер чиркөөгө баратканын көрүп, дем алыш экен деп койдум. Миссис Флинн мага эки-үч жолу тамак алып келгенин билем, бир жумадан бери төшөктө жаткан окшойм. Ар дайым өзүмө бир нерсе жасаш керек деп кайталай берсем да эсимен чыгарып коем, балким антип кечке эле кайталай бергенден пайда чыкпайттыр...

Ата-энем жөнүндө көп ойлондум. Деңиз жээгинде чогуу түшкөн сүрөтүбүз бар экен. Атам чоң топту колтуктап, апам болсо мени жетелеп турат. Аларды сүрөттөгүдөн башкача элестетчү элем. Атам көбүнчө мас болуп келип, апамдан акча талашканы гана эсимде.

Сакалын көп алчу эмес, мени кучактап өпкөндө бетимди тытып кетчү. Апам бир жолу аны көзү өтүп кеткен деп айткан, бирок жээним Милти башка бир аял таап, ошону менен кеткенин өз ата-энесинен угуп калган экен. Апама айтсам, беттен ары бир чаап, өлдү дебедим беле деп урушкан. Кайсынысы чын экенин ким билсин, бирок азыр бул мен үчүн анча деле маанилүү эмес (Атам бир жолу сарайга барып, малдарды көрсөтөм деген болчу, бирок алып барган жок. Ал убадасын аткарчу эмес...)

10-июль

Мен жашаган үйдүн ээси Миссис Флинн мага өтө сары санаа болуп алыптыр. Кечке эч нерсе кылбай, төшөктө эле жатканымды көрүп, уулум да ушинтип жата берчү, айлам кетип үйдөн кубалап чыккам дейт. Жалкоолор жакпайт экен. Ооруп жатсаң анда сөз жок дечи, бирок жалкоо болсоң анда сени менен башкача сүйлөшөүз дейт. Сасык тумоолоп калган окшойм деп койдум.

Аз да болсо гүнүгө бир нерсе окуганга аракет жасап атам. Көбүнчө аңгемелерди, бирок кээ бирөлөрүн түшүнбөй калганым үчүн кайра-кайра окуватам. Жазуу да өтө оор болуп калды. Албетте, туура жазуу үчүн ар бир сөздү карап чыгышым керек дечи, бирок убактым коромжу болуп, чарчап калып атам.

Ошондо, узун, оор сөздөрдүн ордуна кыска, жеңил сөздөрдү колдоноюн деп чечтим. Убакыт көп коробойт. Элжернонго ар апта гүл коюп турам. Миссис Флинн чычканга гүл коюп не жинди болдуңбу дегенде, мен үчүн эң жакын жандык эле дедим, түшүнгөндүр.

14-июль

Кайра дем алыш. Телевизорум бузулуп калыптыр, оңдотоюн десем акчам да калбай калыптыр. Эмне кылаарды билбей отурам. (Лабаратория берген чекти жоготувийген окшойм. Эстей албайтам)

Башым өтө катуу ооруп атат, аспириден болсо пайда жок. Миссис Флинн мени көрүп боору ооруйт. Ооруп турганда андан жакшы киши жок.

22-июль

Миссис Флинн бир доктурду чакырыптыр. Өлүп калбасын деп корккон окшойт. Доктурга өтө деле катуу ооруган жокмун, гээде баарын унутуп калам деп жооп бердим. Ал башын чайкап тууганың же жакындарың барбы дегенде жок дедим. Элжернон деген чычкан досум бар эле, экөөвүз жарышып ойночувуз десем, мага жинди болуп калган окшойт дегендей карады.

Бир гездерде мен аявай акылдуу болчумун десем жөн гана жылмайып койду. Миссис Флинге гөз ымдап, мага болсо жаш баладай мамиле жасады. Шылдыңдай элек ушул эле калгансып, ага жиним гелип, бөлмөмдөн кууп чыктым.

24-июль

Үйдүн акчасын төлөгөнгө акчам калбай галыптыр. Миссис Флинн эки айдан бери төлөй элексиң, жумуш тапсаң боло дейт. Доннигендин желим куту чыгарган фирмасынан башка жумуш билвейм. Ал жерге баргым гелген жок. Алар эмне болгонумду билишчү да, аяка барсам балким кайра шылдыңдашмак. Бирок акчаны кайдан табам, билвейтам.

25-июль

Мурунку жазган барактарымды алып, өзүмдүн кол жазмамды окуй албай койгонума гүлгүм гелди. Гээ бирөөлөрүн окуй алсам да, эштеке түшүнбөйтөм.

Мисс Кинниан гелип эшикти такылдатканда, ачпай туруп сизди көргүм келвейт деп салдым. Ал да ыйлады, мен да ыйладым, бирок менин мындай жиндидей болгон авалымды көрвөсүн деп киргизген жокмун. Сизди жаман көрөм деп бакырып да салдым. Мен аны дагыле сүйөм, дагыле мурункудай акыл эсим ордунда болсо дейм, ага мындай катуу сөздү эртеек гетип калсакен деп айттым. Миссис Флиннге үйгө деп акча төлөп коюптур. Мындайды каалаган эмесмин. Жумуш тавышым герек.

Оо, Жараткан! Жазганды, окуганды унутпасамкен...

27-июль

Доннигенге барып мурунку жумуш ордумду сурасам жакшы кабыл алды. Башында анча ишенбегенсип, бир нерсени шекшигенсип турду, бирок мен ага башыман өткөндөрдү айтып бергенден гийин мага жакын гелип, далыман таптап кыйын жигиткенсиң деди.

Мурдагыдай ажатканага гирип алып, шыпырып-тазалап гирсем баары мага таңгала карап калышты. Өзүмө өзүм Чарли эгер сага бирө тийишсе гөңүл бурба, алар сендей акылдуу боло алышкан жок деп алдаваттым. Сени шылдыңдашса да алар бир убакта сенин досторуң, сени жакшы гөргөн гишилер болчу деп аттым.

Ошо жерде менден гийин жумушка алынган бирө мени жаман шылдыңдады. Ал мага эй Чарли сени профессор болгон девуктум го, кана ошол ойлоп тапкандарыңан бизге да айтып бервейсиңби деп каткырды. Жиним гелип кетти, ошондо Джо Карп тигини жакалап туруп, тийишпей жүр, мойнуңду кайрып койом деп салды. Джо минтип мага болуша галат деп ойлогонмесмин, эми чындап дос болуп галдык окшойт.

Гийинчерек Френк Рейли жаныма гелип эгер бирө тийишип же алдагысы келсе Джо экөвүзгөле айтып кой, акесин танытып койовуз деди. Френкке рахматымды айткыча шашып ажатканага араң жеттим. Ыйлай берип токтоналбай койдум биртопко. Досторуң болсо жакшыкен да...

28-июль

Мурункудай Мисс Кинниандын сабактарына катышпай калганымды унутуп калып анын класына гирип барыптырмын. Жиндимин да. Мурда отурган арт жактагы ордума барып отуруп калсам Мисс Кинниан мага бир кызыктай карады да Чарльз деп чакырды. Ал мага эч качан Чарльз деп кайрылганмес болчу. Дайыма Чарли дечү. Саламатсызбы Мисс Кинниан савакка дайрданып келдим. Бирок китебимди унутуп калыпмын дедим жылмайып. Ал мага карап туруп ыйлап жиберди да кластан чыгып кетти. Бары мени гарап турп калышты. Алар мурда мени менен чогу окуган гишилер эмескенин ошондо байкадым.

Бир гезде аператсийаны анан кантип айавай акылду болуп геткенимди эстеп геттим. Жинди болуп калганымды ошондо гана түшүнүп Мисс Кинниан кайра келгенче гетип калдым.

Мына эми ушинтип Нью-Йорктон гетип бартам. Дагы ушундай жиндиче нерселерге туш болвойун деп. Мисс Кинниан мага боору оорубасын деп. Фабрикадагылардын баары мага боору ооруй берчү. Жаман гөрөм ушундайды. Ошончүн Чарли Гордонду таанываган мурун акылдуу болуп азыр болсо китеп да окуй албай калганын эч ким билвеген жакка гетип бартам.

Жаныма бир эки китеп алывалдым. Балким аларды окуп гөнүгүп турсам гөп нерсени унутпай галармын. Балким жакшырак аракет кылсам аператсийага чейинкиден дагы акылдурак болуп калам. Гим билет...

Мисс Кинниан. Балким сиз буларды окуп калсаңыз мага бооруңуз оорувасын, сарсана болбоңуз. Мен акылдуу болуп галганым үчүн, мага ушул мүмкүнчүлүк тийген үчүн айавай ыраазымын. Мен гөп нерсени үйрөндүм. Мурун мен алардын бар экенин да билчүмөсмин. Ушуларды аз да болсо билип гөрүп галганым үчүн Жаратканга ыраазымын.

Неге кайра жинди болуп калганымды бийлбейм. Нени туурамыс кылдым. Жакшыле аракет кылыватпадым беле. Балким дагы да аракет кылсам бираз акылдуу болуп калармын. Гөнүгүлөрдү жасасам балким сөздөрдүн маанисин да түшүнүп калармын. Бир жолу сырты тытылган гөк китепти окуп айавай рахат алган болчум. Эми мен гөп аракет жасап акылдуу болгонго умтулам. Акылдуу болуп, гөп нерсени билиш айавай сонун. Мен азыр эле отура галып акылдуу боло галышты калайт элем. Анан тымбай окуй бермекмин.

Дүйнөдө илим үчүн гандайдыр бир жардамы тийген жалгыз гиши болсом герек. Бир нерсе жасаганымды билем бирок некенин так эстей албайтам. Өзүмө окшогон жиндилерге бир нерсе кылсам герек эле.

Кош болгула Мисс Кинниан жана доктур Штраусс жана башкалар.

P.S. Др. Немурга бирө тийишсе гөңүл бурбай эле койсун. Ошондо гана достору гөвөйөт. Ушуну айтып койгулачы. Негизи досторуң гөп болсун десең бирө сага тийишсе эштеке дебешин герек. Жөн гой тийишсе берсин. Бара турчу жеримде буйурса гөп досум болот.

P.P.S. Колуңар бошогондо Элжернонго гүл гойуп тургулачы . Ал мен жашаган үйдүн артында...